

George Simmel: A kacérság lélektana

Nézem az öreg fényképét. Honnan tudhattott ennyit a nőkről, meg titkos – ma már tán divatjamúlt? – fegyverükről, a kacérkodásról? Mindegy, nemcsak sokat tudott róla, de érdekelte is, mint minden, ami a kultúrában kétértelmű. Szerinte a nő akkor kacérkodik, ha egyik mozdulatával (tekintetével, hanglejtésével) felhívja a férfit, magára irányítja a figyelmet, a másikkal pedig visszalöki a távolságtartás etikettjébe. A kacérság az igen és a nem, az odaadás és megtagadás közötti játék. Talán ezért is tetszett Simmelnek: van benne valami, ami közös a művészet lényegével. Hiszen ott is játékról van szó, a „célszerűtlen célszerűségről” – úgy teszünk, mintha, közben épp ellenkezőleg. Igaz, a művészet elszakad a valóságtól, a fikció – és szellemi erők – világába lép, a kacér pedig a valódi férfival (növel) játszik.

Simmel akkor repül igazán, mikor a kettős kacérkodás játékára lel: a férfi tudja, hogy a másik csak kacérkodik, és belemegy a játékba, mert nem nagyon érdekli az, aki játszik vele. Most már ketten játszanak és a tét látszatra semmi, egyiknek sem nagyon fontos az egész. Csakhogy – mondja Simmel – többnyire valamelyik (vagy mindkettő) mégis belesik a csapdába, mert hogy a kacérkodás, játék vagy sem, arra megy ki, hogyan lehet a másikat bezezbelni.

És persze itt van a goethei hagyomány: az *ewig Weibliche*, az örök női rejtélye, amit ő is meg akar fejteni. Hát persze, ki nem szeretné e titkot kilesni (és kinek nem törött bele a bicskája)? Mert a másik végső kisajátíthatatlansága bizony fájdalmas tapasztalat: „a nő legtökéletesebb odaadása sem szünteti meg lelke végső, titkos fenntartásait, hogy van valami, aminek feltárulkozását voltaképp elvár-

mert szeletét vetíti elénk: az értelmiségi kozmoszt. Ezek a múlt századvégi nagyok egymásban éltek, SzentPétervár nem volt olyan messze Berlinton, Prágától vagy Párizstól, hol itt, hol ott jöttek össze, kávéra, vagy egy fél nyárra. Tudtak egymásról, tán jobban mint az e-mail korában – csak ez a szerencsétlen Muszorgszkij ült éjjel nappal a kottalap előtt –, alig mozdult ki szegényes otthonából. Utazásait lemondta, vagy nem sikerült összehozni őket (Liszt Ferencsel terveznek egy weimari találkozást, de nem jön össze.) Szép leveleket írogat, csajok cicáznak vele, ő viccelődik, vagy zokog, de a tollat nem teheti le: a Mű tartja markában, a Mű, amit meg kell írni. A *Hovanscsina*, a *Borisz Godunov*, az *Éj a kopár hegyen*, meg a többiek. Még az sem érdekli hogy állásából (Mélnői igazgatóság!) kirúgják, aztán a következőből is, hogy kegyelemkenyéren, barátoknál lakik, végül szegényes kórházban. Fejében szól a dallam, s neki le kell írnia. S köz-

jobbat fognak produkálni...

Aztán a vég. Nyomorban, súlyos betegen, barátai kórházba cipelik. Pépin ott készíti arcképét, de közben nem törődnek vele, a beteggel, mert az újságokat bújják, ahol arról írnak, hogy meghalt a cár (II. Sándor). Néhány óra múlva már Modeszt úr sines, elviszi a májzsugor, gerincevelő-gyulladás és még néhány apróság. Halála előtt pár órával még új zenedrámájáról suttog barátjának, a zokogó Golenics-Kutuzovnak, a köznapiság leküzdését célzó szövegkönyvre biztatja. És ennyi.

(*Kávé Kiadó. Összeállította és fordította: Bojti János és Papp Márta, 1997. 634 oldal, 2400 Ft*)

Heller Ágnes: Életképes-e a modernitás?

A kérdés jogos: annyiszor költötték halálhíret – az avantgarde rohamában, diktatúrák vérgőzében, a posztmodern mániában –, hogy egyfelől kinyírhatatlannak tűnik, másfelől meg úgy látszik, mintha ez, ami van, már rég nem a modernség lenne, hanem valami foncsor elegy, amiből fundiság, mindenevő diletantizmus és az ősmódnak illúziók gúnyképe vigyorog ránk. Heller durva kérdést tesz fel:

van. Vagy: egyre nagyobb történetemmel élünk együtt, miközben a történelemből politika lett, vagyis az igazi értelemben vett történelmi tudat eltűnt, maradt a jelen és a szelektív múlt – rekonstruálhatatlanul. És nem is érdemes rekonstruálni, mert történelem csak úgy „van”, hogy ki-ki másképp rekonstruálja. „A történelemből politika lett, míg a történelmi képzelet egészében múltorientálttá vált. Mintha csak valóra vált volna Hegelnek az a jóslata, amellyel annyiszor visszaéltek: a modern emberek hátat fordítanak a jövőnek, legalábbis ami a kulturális gyakorlatot illeti, s a múlt felé tekintenek.... Az interpretátorok archeológiája egyre időtlenebbé válik.” Azért – ha e szemlézési feladaton túl – belegondolok ebbe a passzusba – elborzadok: hol élünk? Mi van saját narratív identitásunkkal?

Nekem az a gyantás, hogy annyiszor húzza alá optimizmusát. Heller látszólag csak megértőbb lett a kultúra diverzifikálódásával szemben. Valójában a sorok között szkeptikusabb, mint bárki a modern gondolkozók közül. Nem az. A modernséget csak úgy lehet túlélni, ha – titokban vagy nyíltan – pesszimisták vagyunk. Mára ez olyan életforma lett, ami „nem látszik”, amiről nem is kell már beszélni: vérünkbe vált, akkor is, ha nem vagyunk posztmodernek, akkor is, ha esz a konzervatív szű. Szép kis világba csöppentünk.

(*Latin betűk Kiadó, 1997. 333 oldal, 1250 Ft*)

Josef Škvorecký: Pléhkatonák

Életképek néphadsereggel és tankokkal

Eddig úgy volt, hogy életformákról szóló könyveket akartam szemlélni – de aztán úgy lett, hogy beleszerettem ebbe a Škvoreckýbe, mert hogy annyira blőd, azazhogy olyan pontos örülvényt közöl a seregheli létről. (Mind-egy, hogy sztorija az átkosban esett meg: ilyenek ezek Švejk óta, a sereg is, a struktúra is, meg az a fajta frői gunyor is, ami sztenografálja ezt az örülvényt.

Isten az apám, hogy Danto legújabb könyvéről (*Hogyan semmizte ki a filozófia a művészetet?*) akartam marginálistát olvástani és

mí, aminek feltárulkozását voltaképp elvár-
nánk, de az nem akar elszakadni gyökerétől”
Nem kapható meg, nem sajátítható ki, mert
„ez a személyiség végső magva”. Pont. Melyik
szerelmes nem szenvedett ettől a végső kisajá-
títhatatlantól? Simmel azonban nem rejtőzkö-
désnek tartja ezt a gesztust, hanem annak,
ami – az autonóm személyiség életterének.
Ami csak neked-nekem van, egyébként más-
nak nem kapható – a rejtőzködés a személyi-
ség természetes élettere.

Dicséretére legyen mondva, Simmel már a
századfordulón egyenjogúság párti volt, sem-
mi *macho*, semmi intellektuális fölényeske-
dés. Ellenkezőleg, csipetnyi irigykedés a női
lét lekerekítettségét, belső egységét illetően.
Leszámítva a kor (és a filozófia) körülményes
fogalmazásmódját, amit leír – telitalálat: „A
nőkről azt mondhatnánk, hogy valamilyen ér-
telemben inkább élnek, életük összefogottabb
és irányíthatóbb kell legyen, mint a férfiaké,
mert ez az élet a gyermek számára is elegendő
kell legyen.” A jeles bizonyítvány mellett ez
még a férfinem önkritikája is lehetne. És per-
sze: szomorúsága. Az egészel szemben ott áll
– szemérmesen, általános alanyba csomagol-
tan – a férfi „mély, metafizikai magányossága”.
Amiből nincs kitörési lehetőség, amire – ez
süt ki a sorokból – a szerelem sem képes felol-
dozást adni. Hát, lehetett ebben a filozófus
életben jó néhány csalódás: másképp nem le-
het ilyen bölcsességre szert tenni. Egyik szere-
lemről írott töredékében ezt olvasom: „A sze-
relem a legtisztább tragikum: csak az individuali-
tás lobbantja lángra s az individualitás meg-
haladhatatlansága töri szét.” Pont. Ki-ki arra
meneküljön, amerre lát, és amerre tud...

(Atlantisz. Fordította: Berényi Gábor és
Bognár Virág, 1997. 170 oldal, 795 Ft)

Modest Muszorgszkii-

Szirtes János munkája

ben, akik közelében élnek, nem tudnak szaba-
dulni démonikus egyéniségétől. Hogy van ez?

Sztaszová, a barát felesége – valami bajor für-
dőhelyről – vigasztalja, s íme a tipikus művész-
levél: Ne tessék engem sajnálni, amíg ketyeg a
fejemben valami. „A *Hovanscsina* előjátéka
(hajnal Moszkva fölött, reggeli istentisztelet ka-
kasszóval, a láncokat leoldó őrző) s a felvo-
náskezdet már kész, de nincs még leírva, mert
2 ezer év aktával kellett végeznem és most
ugyanennyi vár rám,...fintorgok dühöngők és
operát csinálók... én népi drámát akarok csi-
nálni – nagyon, nagyon akarok.” Írja az aktá-
kat, s közben fejében zeng az opera, maga előtt
a teljes színpad, „a raszkolnyica – aki halálosan
szerelmes az ifjú Hovanszkijba – érzi, hogy ide-
je felkészülni a halálra, kétségbeesett jajongása
betölti a színpadot és a zenekart.” Örület.

ha ez a mai modernség mindenevő, ha nin-
csenek kiemelt szövegek, nincsenek kiemelt –
szent – irodalmak, képek, kánonok, ha min-
den interpretálható és minden ehető, akkor
mi lesz a befogadóból – a kultúra páriájából?
Kap-e még levegőt, vagy ma ezt, holnap azt
szereti és elvan vele? Heller a posztmodern fe-
lelőtlenységével néz szembe – és kicsit saját ko-
rábbi hipotéziseivel is. A modernizmus vívmá-
nyai maradnak – csak azt a fenenagy magabiz-
tosságot kell elfelejteni, amivel népeket irtott
ki ez a század, egy jobb jövő megszállottja-
ként, vagy a gondolat egyébként fanatizmusával el-
telve. Csakhogy – mondja Heller, ha ezen a
monokulturális elfogultságon túleszünk (ha
tehát már nemcsak egy szent szöveg, kép, ze-
ne modell van), akkor sem leszünk gazdagab-
bak. A posztmodern mindenevés jó is, mert

véről (Hogyan semmizte ki a filozófia a mű-
vészetet?) akartam margináliákat gyártani és
csak esténként lapozgattam ezt a szatírárt, de
aztán nem bírtam visszatartani magam: vég-
ül is a hülyesség bővített újratermelése is
életforma (volt? netán ma is az?, ki tudja?).
Akkor varázslódtam el, mikor a szemérmes
Malina alhadnagy, mint őrpapancsnok,
hosszas lalafaca után beódalog szigorítottját
töltő – hivatásos – Babinčaková szakaszveze-
tőnő fogdájába (éjjel van), csakhogy élvágó-
lag őrnagy elvtársnak épp akkor kell arra jár-
nia. Hiába igyekszik az őrmester, hogy ment-
se ami menthető – semmi sem menthető.
„Hogyan lehetséges az, hogy Ön, Malina al-
hadnagy elhagyta őrhelyét?” – érdeklődik
kéjes stupiditással az őrnagy, mire Malina al-
hadnagy – félíg meztelenül, de pisztolytáská-
val az oldalán – csak igent és nemet tud ki-
nyögni, értelmes mondatait bent felejtette
Babinčaková szakaszvezetőnőnél.

És egyáltalán, miért hívják az ezredet Szá-
razfingnak – (még büszke is rá, lehetne ros-
szabb is...) Aztán izgi szerep lehetett felfor-
gató tevékenység elleni brigádnak lenni, fő-
képp tábornoki szemle idején – (többször is
átéltem). A feladat abból áll, hogy a tante-
rem (harckocsiszín, véce [sic!], faláról el
kell tüntetni a szebbnél szebb folklórt („írja
a töltőtoll, írja már serényen, a centi elfo-
gyott, szarok az egészre”). A meló kimerítő,
mert még a teherautók fékdobján is van felí-
rat („húzz el tizedes a...-ba”), az éber száza-
dos „peniglen” bukik az ilyesmire (kizárólag
szemle előtt).

Nem, nem egyszerűen a Švejk-iskola újabb
eminenséről van szó – erre csak a fantáziátlan
közhelyek csábítanak. Škvorecký szarkasztiku-
sabb, komolyabb, ugyanakkor jóval durváb-
ban röhög az egészen. Legfeljebb a csajok kö-
rűli mizériát figyelni némi együttérzéssel. (Nem
sokkal.)

De nem is errei akarok írni: ez a dokumentum-gyűjtemény az életforma legkevésbé is-

csak egy lehetőség marad: ide gyűljék, apró s nagy, itt látható a fenevad." Köszike, bár ez még

Heller megtanult – és most téged is megtanít – paradox módon gondolkozni, élni,

(Európa. Fordította: Varga György, 316 oldal, 850 Ft)

1997. DECEMBER 12.

11

ÉLET
IROD